

***Peltigera praetextata* (Flörke ex Sommerf.) Zopf in Overlangbroek**

K.W. (Klaas) van Dort¹ & J.L. (Leo) Spier²

¹Leeuweriksweide 186, 6708 LN Wageningen; ²Kon. Arthurpad 8, 3813 HD Amersfoort

Summary: *Peltigera praetextata* (Flörke ex Sommerf.) Zopf refound in the Netherlands

An investigation of the epiphytes of old ash-coppice stools in the Overlangbroek area revealed a vital population of *Peltigera praetextata*, a species thought to be extinct in the Netherlands.

Essenhakhout geniet bekendheid bij bryologen vanwege de 'Gemeenschap van Groot touwtjesmos' (*Anomodonto-Isothecietum* Lippmaa 1935). Dit epifytische climaxmosgezelschap is gebonden aan de neutrale tot basische schors van essen, iepen en wilgen (Barkman 1958) en in Nederland zeer zeldzaam geworden. De laatste groeiplaatsen zijn vrijwel beperkt tot oude stronken in regelmatig gekapt essenhakhout (Greven 1992; Van de Gronde & De Vries 1980). Enerzijds is het favoriete biotoop op veel plaatsen verwaarloosd of verloren gegaan, anderzijds is de soortensamenstelling gewijzigd als gevolg van het binnendringen van zuurminnende soorten. Op de van oudsher bekende groeiplaatsen is de associatie inmiddels sterk verarmd (Greven 1992 en 1997).

Het Staatsbosbeheer-reservaat Overlangbroek is een hakhoutcomplex op vochtige tot natte rivierklei met eeuwenoude essenstoven die weelderig met mossen zijn begroeid. Deze begroeiing wordt in de meeste gevallen gedomineerd door *Hypnum cupressiforme*. In enkele percelen is een goed ontwikkeld *Anomodonto-Isothecietum* aangetroffen met één of meerdere karakteristieke soorten van de associatie, te weten: *Neckera complanata*, *Anomodon viticulosus*, *Porella platyphylla* en *Radula complanata*. Met uitzondering van *Isothecium alopecurum* zijn kentaxa echter slechts mondjesmaat aanwezig. Ze worden verdrongen door pleurocarpen (Greven 1992 en 1997). Naast *Hypnum cupressiforme* zijn *Brachythecium rutabulum*, *Eurhynchium praelongum* en *Bryum capillare* talrijke begeleiders. Niet zeldzaam zijn *Brachythecium populeum*, *B. reflexum* en *Plagiothecium nemorale*, terwijl de voet van veel stobben schuilgaat onder *Homalia trichomanoides*. *Homalothecium sericeum*, *Plagiomnium cuspidatum* en *Metzgeria furcata* zijn veel minder algemeen.

Op open plekken in het voornamelijk uit pleurocarpen en levermossen bestaande *Anomodonto-Isothecietum* ontbreken de blauwgrijze korreltjes van de lichenen *Lepraria incana* of *L. lobificans* zelden. In een gesloten *Anomodonto-Isothecietum* zijn daarentegen weinig of geen lichenen aan te treffen, wellicht een gevolg van beperkte vestigingsmogelijkheden en/of concurrentie met bladmossen. Overigens zijn lichenen ook op nog niet door mossen gekoloniseerde essenbast opmerkelijk schaars. Slechts hier en daar groeit wat *Cladonia coniocraea*, *C. fimbriata*, *Dimerella pineti*, *Lecanora expallens*, *L. hageni*, *Porina aenea* en *P. chlorotica*. De indifferente (neutrofyten) *Lecanora expallens* en beide *Porina*-soorten zijn op essenbast wel te verwachten. Het hoge aandeel acidofyten op es, met name beide *Lepraria*'s, *Cladonia*'s en *Dimerella pineti*, wijst duidelijk op verzuring, een belangrijke oorzaak van de achteruitgang van het *Anomodonto-Isothecietum*. De pionier *Lecanora hageni* duikt vooral op bij bastwonden of op andere plaatsen waar verrijking optreedt.

Groot was de verrassing toen het in Nederland uitgestorven gewaande licheen *Peltigera praetextata* werd ontdekt (det. L. Spier). Dit Leermos vormde weelderige plakken, plaatselijk met een omvang van meerdere decimeters (30x40-60cm). De kenmerkende bladvormige isidiën (Vitikainen 1994) staken met hun bruine kleur duidelijk af tegen de grijze thalli. Gezien de omvang van de thalli heeft de soort zich hier al tientallen jaren tussen pleurocarpen weten te handhaven. Deze eigenschap is ook bekend van *P. hymenina* (synoniem *P. lactucifolia*) en *P. membranacea*. Beide soorten zijn, voor zover aanwezig, in Nederland beperkt tot het open duin (Aptroot et al. 1998a, 1998b en 1999). In het buitenland daarentegen groeit het tweetal vaak op bemoste boomvoeten en rotsen. Hoewel *Peltigera praetextata* ook voorkomt op rotsen, genieten boomvoeten in vochtige bossen de voorkeur (Vitikainen 1994; Wirth 1980 en 1987). In het werk van Drehwald & Preising (1991) wordt *Peltigera praetextata* genoemd als begeleider van basenrijke mosgezelschappen, zowel op rotsen als boomvoeten. Tabel 1 geeft een indruk van de soortensamenstelling van het *Anomodonto-Isothecietum* met *Peltigera praetextata* in Overlangbroek.

Oude Nederlandse vondsten zijn bekend van Voorne, Assen, Utrecht en Speuld (Brand et al. 1988; gegevens gebaseerd op exemplaren in het Nationaal Herbarium Nederland te Leiden). Deze groeiplaatsen lagen allemaal in bos. Zoals uit zijn opnamen blijkt vond Barkman (1958) *Peltigera praetextata* regelmatig in vochtig tot nat essen(iepen)hakhout, onder meer op Walcheren, in het Middachterbos bij Velp, in 'Kolland' bij Amerongen, tussen Werkhoven en Cothen (beide vindplaatsen niet ver van Overlangbroek!) en op een landgoed bij Breukelen. Hij voerde *Peltigera praetextata* op als differentiërend taxon voor het *Anomodonto-*

Isothecietum onder het synoniem *Peltigera canina* var. *subcanina* (Vitikainen 1994). Von Hübschmann (1986) nam deze visie over, eveneens onder de naam *P. canina* var. *subcanina*.

Tabel 1: *Peltigera praetextata* op essenstronken in Overlangbroek

Opname	1	2	3
Expositie	Z	N	N
Inclinatie	90	30	60
Bedekking moslaag in %	95	90	75
Anomodo-Isothecietum			
<i>Peltigera praetextata</i>	4	3	4
<i>Homalia trichomanoides</i>	2b	1	+
<i>Plagiothecium nemorale</i>		1	+
<i>Brachythecium populeum</i>	1		
<i>Homalothecium sericeum</i>			+
Begeleiders			
<i>Hypnum cupressiforme</i>	+	2a	2a
<i>Brachythecium rutabulum</i>	1		+
<i>Thamnobryum alopecurum</i>	2a		
<i>Eurhynchium praelongum</i>		2b	1
<i>Bryum capillare</i>		+	+
<i>Mnium hornum</i>		+	+
<i>Lophocolea bidentata</i>		2a	
<i>Amblystegium serpens</i>			2a

André Aptroot was zo vriendelijk om de identiteit van de Overlangbroekse *Peltigera praetextata* te bevestigen. Toen hij het materiaal onder ogen kreeg herinnerde hij zich een tamelijk recente vondst (omstreeks 1984) in het essenhakhoutcomplex De Raaphorst bij Bunnik. Zijn waarneming heeft de publiciteit echter nooit bereikt en raakte in vergetelheid. Net als Overlangbroek is De Raaphorst van oudsher bekend als vindplaats van een aantal zeldzame epifyten. Plaatselijk zijn er ook tegenwoordig nog mooie oude stobben aanwezig met een soortenrijk *Anomodonto-Isothecietum*, onder meer met de kensoort *Anomodon viticulosus*. Nader onderzoek leverde hetzelfde assortiment lichenen als in Overlangbroek, maar ondanks ijverig speurwerk in december 2000 van de auteurs en Marion Struik bleek *Peltigera praetextata* uit Raaphorst te zijn verdwenen.

Nog niet zo lang geleden blijkt *Peltigera praetextata* in ons land dus niet eens zo heel erg zeldzaam te zijn geweest. Zowel op de Rode Lijst als in de checklist van Nederlandse lichenen staat *Peltigera praetextata* echter genoteerd als 'uitgestorven' (Aptroot et al. 1998a resp. 1999). De oorzaak van de plotselinge achteruitgang is niet bekend. Vermoedelijk speelt biotoopvernietiging een belangrijke rol. Aangenomen dat er ook elders

geen nieuwe vindplaatsen opduiken, gezien de schaarste en aftakeling van het biotoop is dit geen irreële verwachting, mogen we concluderen dat *Peltigera praetextata* nog steeds in Nederland voorkomt, maar balanceert op het randje van uitsterven.

Het fraaie leermos heeft (nog) geen Nederlandse naam: Stronk-leermos lijkt het meest toepasselijk. Hoewel *Peltigera praetextata* terrestrisch kan groeien blijkt de soort ook in het buitenland meestal op stobben en dood hout voor te komen. Dit in tegenstelling tot de overige leermossoorten die beperkt zijn tot, of een duidelijke voorkeur hebben voor, terrestrische groeiplaatsen en rotsen.

Literatuur

- Aptroot, A., C.M. van Herk, H.F. van Dobben, P.P.G. van den Boom, A.M. Brand & L. Spier. 1998a. Bedreigde en kwetsbare korstmossen in Nederland. Basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst. Buxbaumiella 46.
- Aptroot, A., H.F. van Dobben, C.M. van Herk & G. van Ommering. 1998b. Bedreigde en kwetsbare korstmossen in Nederland. Toelichting op de Rode Lijst. Rapport IKC Natuurbeheer nr. 29. Wageningen.
- Aptroot, A., C.M. van Herk, L.B. Sparrius & P.P.G. van den Boom. 1999. Checklist van de Nederlandse lichenen en lichenicole fungi. Buxbaumiella 50 (deel 1): 4-64.
- Barkman, J.J. 1958. Phytosociology and Ecology of Cryptogamic Epiphytes, including a Taxonomic Survey and Description of their Vegetation Units in Europe. Van Gorcum, Assen. 628 pp.
- Brand, A.M., A. Aptroot, A.J. de Bakker & H.F. van Dobben. 1988. Standaardlijst van de Nederlandse korstmossen. Wetenschappelijke Mededelingen KNNV 188.
- Drehwald, U. & E. Preisling. 1991. Die Pflanzengesellschaften Niedersachsens, Moosgesellschaften. Naturschutz und Landschaftspflege in Niedersachsen 20/9.
- Greven, H.C. 1992. Changes in the Dutch Bryophyte Flora and Air Pollution. Significance of mosses for nature conservation. Recommendations for Management. Dissertationes botanicae. Band 194. J. Cramer, Berlin, Stuttgart, 237 pp.
- Greven, H.C. 1997. Eendagsexkursie naar het essenhakhout bij Overlangbroek op 26 oktober 1996. Buxbaumiella 42: 61-65.
- Gronde, K. van de & B. de Vries. 1980. De epifytische mossen van het essenhakhout van Overlangbroek, Raaphof Bunnik, Sandenburg en Linschoten. Doctoraalverslag Instituut Systematische Plantkunde, Rijksuniversiteit Utrecht.
- Hübschmann, A. von. 1986. Prodrömus der Moosgesellschaften Zentraleuropas. Bryophytorum Bibliotheca band 32. Cramer. Berlin, Stuttgart.
- Vitikainen, O. 1994. Taxonomic revision of *Peltigera* (lichenized Ascomycotina) in Europe. Acta. Bot. Fennica 152: 1-96.
- Wirth, V. 1987. Flechtenflora. Uni Taschenbücher 1062. Verlag Eugen Ulmer.
- Wirth, V. 1987. Die Flechten Baden-Württembergs. Verbreitungsatlas. Verlag Eugen Ulmer.